

Лекція 5

Тема: Мислення та мисленнєві операції

План

1. Поняття про мислення.
2. Мисленнєві операції.
3. Види мислення.

Список літератури:

1. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навчальний посібник / В. С. Лозниця. – К.: “ЕксОб”, 2009. – 303 с.
2. Маслоу А. Психологія быття / А. Маслоу. – М.: Ваклер, 1997. – 300 с.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навчальний посібник / С. Д. Максименко. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 272 с.
4. М’ясоїд П. А. Загальна психологія: Навчальний посібник / П. А. М’ясоїд. – К.: Вища школа, 2009. – 487 с.
5. Немов Р. С. Психологія / Р. С. Немов. – М.: Просвещение, 2005. – 500 с.
6. Немов Р. С. Психологія: Словарь-справочник: В 2-х ч. Ч.1 / Р. С. Немов – М.: Владос-ПРЕСС, 2003. – 304 с.

1. Поняття про мислення

Пізнавальна діяльність людини починається з відчуттів і сприймань. Відображуючи дійсність на чуттєвому рівні за участю аналізаторів, людина одержує різнобічну інформацію про зовнішні властивості та ознаки предметів, які фіксуються в її свідомості у формі звукових, просторових, часових, смакових, дотикових та інших уявлень. Проте такої інформації про об’єктивний світ людині недостатньо для задоволення різноманітних потреб практичної діяльності, яка потребує глибокого і всебічного знання об’єктів, з якими доводиться мати справу. Вичерпні знання про об’єкти дійсності, їх внутрішню, безпосередньо не дану у відчуттях і сприйманнях сутність, людина одержує за допомогою мислення — вищої абстрактної форми

пізнання об'єктивної реальності. Уявне відображення дійсності характеризується низкою особливостей. Одна з цих особливостей виражається в опосередкованому характері уявного відображення дійсності.

Мислення людини нерозривно пов'язане з мовою, яка є знаряддям формування і способом існування думки. У слові закріплюється нагромаджений пізнавальний досвід, який людина використовує в разі потреби. Узагальнюючи у слові свої знання про предмети та явища дійсності, людина виходить за межі того, що дано їй безпосередньо у відчуттях і сприйманнях, значно розширює свої пізнавальні можливості, удосконалює мислення. Розумова діяльність органічно пов'язана з практикою. Практика є джерелом розумової діяльності. Мислення породжується потребами людської практики і розвивається у процесі пошуку шляхів їх задоволення. Навіть для наукових теоретичних проблем пізнання, які не пов'язані безпосередньо з потребами практики, вона є їх віддаленим джерелом. У свою чергу, практична діяльність неможлива без мислення, вона стимулює його постійний розвиток, сприяючи впровадженню досягнень людської думки в різні сфери життя суспільства.

Людина живе серед подій, які відбуваються одна за одною або паралельно. Потреби, цілі людини зумовлюють необхідність розібратись у тому, що з чого виходить, як пов'язані між собою події, об'єкти, явища, які їхні властивості детермінують цей зв'язок.

На перший погляд здається, що в цьому допоможе досвід, збережений у пам'яті людини. Наприклад, вона запам'ятала за прожитий період певну кількість випадкових зв'язків – і цього досить для підтримання життєдіяльності, для реалізації своїх потреб та завдань.

Отже, потрібне уважне вивчення, обстеження, аналіз ситуації з метою виявлення таких взаємозв'язків фактів, подій, об'єктів та їхніх властивостей, які необхідні для розв'язання проблем. Пошук саме істотної для нас ознаки - це не простий, а досить своєрідний акт, що виконує мислення. Кожний автор визначає зміст цього поняття, пов'язуючи його з загальним предметом

психології - психічним відображенням дійсності, яка опосередковує життя індивіда. Проте в поясненні предмета психологічної науки "психічне відображення" виступає як нерозчленована єдність. Відображення, що здійснюється мисленням, має свої сутнісні і специфічні властивості.

Мислення – це вища форма психічного відображення. Пізнання світу починається з відчуттів, сприймань та уявлень, але ця чутлива картина світу не дає змоги глибоко і всебічно його пізнати. Зокрема, живе споглядання неспроможне проникнути у складні форми взаємодії явищ, об'єктів, подій, у їхні причини та наслідки. Для відображення цих моментів буття необхідний перехід від відчуттів, сприймань (чуттєвого відображення) до мислення. Шляхом мислення індивід виявляє взаємозв'язки між предметами, подіями і явищами, з'ясовує причини та наслідки цієї взаємодії. Мислення, надбудовуючись над відчуттями й сприйманнями, відкриває нові сторони явищ та різних об'єктів. Так, у фізиці відкрито елементарні частинки або ультрафіолетові та інфрачервоні промені, їх не можна побачити, про них можна тільки мислити.

Емпіричне знання містить у собі чуттєві ознаки предметів, явищ дійсності, але там, де цих знань не вистачає, виникає напруження, що є сплавом думок і почуттів.

Отже, мислення використовує емпіричні знання для міркування і становить трамплін для вищого ступеня відображення світу, що полягає у здійсненні глибинного аналізу, пошуку значущих для індивіда орієнтирів.

Мислення дає знання про істотні властивості, зв'язки і відношення об'єктивної реальності, здійснює у процесі пізнання перехід від явища до його сутності (О.М. Леонтьєв). Мислення, на відміну від процесів чуттєвого відображення, опосередковано відображає дійсність. Воно здійснюється через аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, тобто через мисленнєві операції, спираючись на знання, що дістає вираження у слові. Воно дає можливість вийти за межі безпосереднього досвіду.

Мислення є узагальненим відображенням дійсності. Це процес пошуку істотних ознак, властивостей предметів та явищ і зв'язків між ними, до того ж характеристик, спільних для однорідних явищ або предметів дійсності. Virізнені найістотніші ознаки лежать в основі узагальнення, розкривають певну закономірність або тенденцію. Так, психологи, вивчаючи особливості сприйняття людиною дійсності, відкрили таку загальну закономірність, як константність.

Мислення має активний, дійовий і цілеспрямований характер. Виникнення в індивіда відчуттів, сприймань зумовлене зовнішніми чинниками. Ці процеси виникають при безпосередній дії подразників на органи чуття, незалежно від бажань суб'єкта. Мислення, зазвичай, актуалізується і спрямовується сутністю та значущістю для суб'єкта проблеми.

Мислення нерозривно пов'язане з мовою та мовленням. Думка об'єктивується у мові та мовленні. Мовлення є способом, а мова – засобом вираження думки і формою її існування. Будь-яка думка виникає і набуває свого розвитку у слові, а вдало дібране слово вдосконалює, уточнює думку. Що більше продумана думка, то чіткіше буде виражена у мовленні. Враховуючи особливості взаємозв'язку і взаємодії мислення та мовлення, П.Я. Гальперін розглядає формулювання думок уголос, закріплення думки або судження в слові як один із послідовних етапів формування розумових дій. Так, якщо вчитель пропонує учневі думати вголос, це поліпшує контроль за "маршрутами" думки та вдосконалює її.

Особливу роль у процесі взаємодії мислення і мовлення відіграє внутрішнє мовлення. Воно обслуговує думку, сприяє виникненню її і готує до вираження у зовнішньому мовленні.

Наголошуючи на специфічності взаємодії мови і мислення, німецький філософ Й. Діцген зазначав, що мислення відображає світ як художник, а мова служить для цього художника пензлем, яким він змальовує загальну спорідненість усіх речей. Отже, мислення людини не існує поза мовою.

Мислення має соціальну природу. Суспільно-історичний характер мислення пояснюється тим, що виникнення і розвиток його зумовлені суспільними потребами. Суспільний характер має і мета мислення, наприклад, актуальними для людства є екологічні проблеми планети.

Для розв'язання проблем люди використовують історичний досвід, засвоюють знання, закріплені у слові. У процесі засвоєння знань розвивається і мислення. Отже, мислення є продуктом суспільно-історичного розвитку. Водночас розвиток мислення суб'єктів зумовлює суспільний поступ, виконує роль його детермінанти.

Щоб підготуватися до життя, молоді потрібно опанувати досвід людства, вчитися. Цей досвід певним чином організований і поданий у навчальних планах, програмах, підручниках і посібниках для різних рівнів наявної в суспільстві системи освіти. Успішне засвоєння досвіду може відбутися на основі активної цілеспрямованої мисленнєвої діяльності, за умови виявлення творчості та самостійності школяра.

Отже, мислення – це соціально зумовлений, пов'язаний з мовленням психічний процес самостійного відображення істотно нового, тобто процес узагальненого та опосередкованого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу, що виникає на основі практичної діяльності, з чуттєвого пізнання і здатний виходити далеко за його межі (О.В. Брушлінський).

Визначення мислення, які можна знайти в більшості підручників, охоплюють декілька ознак. О.В. Брушлінський прагне збільшити кількість специфічних рис визначенні мислення. Але такий підхід швидше показує предмет дослідження або вказує на відмінність мислення від сприймання. Є й інші підходи до визначення мислення. С.Л. Рубінштейн вважав, що основним предметом психологічного дослідження мислення є його процес або розгляд цього процесу у плані діяльності. П.Я. Гальперін писав, що психологія вивчає не просто мислення і не все мислення, а тільки процес орієнтування суб'єкта при розв'язуванні інтелектуальних задач. О.К. Тихомиров

переконаний, що предметом психологічного дослідження мислення є види мислення.

Сутність мислення можна визначити так: мислення - це психічний пізнавальний процес узагальненого та опосередкованого відображення істотних елементів, властивостей і зв'язків між ними у предметах і явищах об'єктивної дійсності. Це відображення відбувається на основі виникнення другосигнальних тимчасових нервових зв'язків з опорою на першосигнальні зв'язки. Тимчасові нервові зв'язки на рівні першої сигнальної системи віддзеркалюють емпіричні знання, у яких істотне і варіативне співіснують. Слово ж вбирає в себе суттєве у характеристиці предметів, явищ і подій, завдяки своїй здатності до узагальнення дає змогу відірватися від дійсності, абстрактно відобразити глибинне в об'єктах буття.

На основі специфічних рис мислення можна вирізнити його основні функції. Обмежимося виокремленням чотирьох основних функцій (В.Д. Шадриков).

1. Розуміння. Г.С. Костюк зазначав, що процеси розуміння – це і є процеси нашого мислення, спрямованого на розкриття тих чи інших об'єктів у їхніх істотних зв'язках з іншими об'єктами, що досягається на основі включення нового знання у суб'єктивний досвід. На думку Е.В.Ільєнкова, зрозуміти явище означає з'ясувати спосіб його виникнення, проаналізувати самі умови виникнення явища, що спричинює утворення понять та розуміння. Розуміння можна розглядати як одну з форм мислення, властивість або компонент мислення.

2. Розв'язання проблем і задач. Мислення виникає тоді, коли суб'єктивного досвіду для досягнення мети не вистачає, тобто в проблемній ситуації. Усвідомити і сформулювати питання - це вже певний крок до розв'язання проблеми. А розуміння того, що відомо і що потрібно шукати, свідчить про перетворення проблемної ситуації на задачу. Уміння знайти зв'язок відомого і невідомого в задачі означає знайти спосіб її розв'язання.

3. Цілеутворення. Утворення цілей становить процес породження нових цілей, що відбувається у мисленні. Мислення виявляє свої передбачувальні можливості й формує образ кінцевого результату діяльності. Загальну мету мислення конкретизує у проміжних цілях. Отже, постановка загальної, проміжної та кінцевої мети саме і є ціле-утворювальним процесом, що відбувається у мисленні.

4. Рефлексію розглядають як діяльність суб'єкта, що спрямована на усвідомлення способів і дій його пізнання. Самопізнання виконує регулювальну функцію щодо поведінки або діяльності суб'єкта.

2. Мисленнєві операції

Щоб зрозуміти певний об'єкт, треба знати факти, що його характеризують. Перехід від фактів до розкриття їх сутності, до узагальнюючих висновків відбувається за допомогою розумових і практичних дій.

Розумові дії — це дії з об'єктами, відображеними в образах, уявленнях і поняттях про них. Ці дії відбуваються подумки за допомогою мовлення. Перш ніж діяти з предметами (розбирати їх, складати, щось будувати з них), людина робить це подумки, не вступаючи в контакт із цими предметами і не змінюючи будову самого об'єкта. При цьому залежно від того, які образи відіграють провідну роль, розумові дії бувають сенсорними, перцептивними, уявними, мисленнєвими. Дії мислення (наприклад, при розв'язуванні арифметичних задач) формуються на основі зовнішніх практичних дій. Дослідження процесу їх формування (П. Гальперін, Н. Талізін) показали, що спочатку дії відбуваються, спираючись на сприймання матеріальних предметів або їх зображення (дитина практично оцінює кількість). Далі вони здійснюються у плані голосного мовлення без спирання на предмети чи їх зображення. Нарешті, дії виконуються подумки за допомогою внутрішнього мовлення, тобто стають внутрішніми діями мислення. Далі вони автоматизуються, узагальнюються, згортаються.

Розумові дії, як і практичні, різноманітні; вони пов'язані з конкретним матеріалом.

У розумових діях можна виокремити їх основні складові, або процеси — розумові операції: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація.

Порівняння — важлива розумова операція. За її допомогою пізнаються схожі та відмітні ознаки і властивості об'єктів. Операції порівняння різняться за складністю залежно від завдання чи змісту порівнюваних об'єктів. Порівнянню належить важлива роль у розкритті істотних ознак предметів.

Аналіз і синтез. Аналіз у мисленні є продовженням того аналізу, що відбувається в чуттєвому відображенні об'єктивної дійсності. Це уявне розчленування об'єктів свідомості, виокремлення в них частин, аспектів, елементів, ознак і властивостей. Об'єктом аналізу можуть бути будь-які предмети та їх властивості. Починається аналіз практичними діями і завершується уявним розумовим аналізом. Аналіз необхідний для розуміння сутності будь-якого предмета, але сам його не забезпечує.

Розуміння потребує не лише аналізу, а й синтезу. Аналіз і синтез — це протилежні й водночас нерозривно взаємопов'язані процеси.

Синтез — уявне поєднання окремих частин, аспектів, елементів, ознак і властивостей об'єктів в єдине, якісно нове ціле.

Синтез, як і аналіз, спочатку виникає у практичній діяльності, а потім стає дією мислення. Синтезувати можна елементи, думки, образи, уявлення. Аналіз і синтез — основні розумові операції, що в єдності забезпечують повне та глибоке пізнання дійсності.

Абстрагування і узагальнення. Розумовий аналіз переходить в абстрагування, тобто уявне відокремлення одних ознак і властивостей предметів від інших і від самих предметів, яким вони властиві.

Виокремлені у процесі абстрагування ознаки предмета розуміються незалежно від інших його ознак і стають самостійним об'єктом мислення. Так, спостерігаючи переміщення у просторі різних за характером об'єктів:

машини, людини, птаха, хмаринок, небесних тіл, людина виокремлює рух як спільну для них властивість і осмислює його як самостійну категорію.

Застосування операції абстрагування в пізнавальній діяльності дає можливість глибше й повніше відобразити найскладніші явища об'єктивної дійсності. Високим рівнем абстрагованості характеризується, зокрема, наукове, теоретичне мислення. Воно відіграє провідну роль в утворенні понять, які є засадовими для будь-якого знання. Абстрагування готує ґрунт для глибоких узагальнень. Операція узагальнення виявляється в уявному об'єднанні предметів, явищ у групи за істотними ознаками, виокремленими у процесі абстрагування.

Узагальнення — це продовження і поглиблення синтезуючої діяльності мозку за допомогою слова. Слово виконує узагальнюючу функцію, спираючись на знакову природу відображуваних ним істотних властивостей і відносин, що присутні в об'єктах.

Узагальнення виокремлених ознак предметів та явищ дає можливість групувати об'єкти за видовими, родовими та іншими ознаками. Така операція називається класифікацією. Класифікація здійснюється з метою виокремлення та подальшого об'єднання об'єктів на основі спільних істотних ознак. Класифікація сприяє впорядкуванню знань і глибшому розумінню їх змістової структури. Щоб здійснити класифікацію, треба чітко визначити її мету, виокремити ознаки об'єктів, що підлягають класифікації, порівняти об'єкти за особливими ознаками, визначити загальні основи класифікації, згрупувати об'єкти за певним принципом.

Упорядковування знань на підставі гранично широких спільних ознак груп об'єктів називається систематизацією.

Систематизація забезпечує виокремлення та подальше об'єднання не окремих об'єктів, як це спостерігається при класифікації, а їх груп і класів.

3. Види мислення

Різноманітність типів мисленневих задач зумовлює різноманітність не тільки механізмів, способів, а й видів мислення. У психології прийнято

розрізняти види мислення за змістом: наочно-дійове, наочно-образне та абстрактне мислення; за характером задач: практичне і теоретичне мислення; за ступенем новизни й оригінальності: репродуктивне (відтворювальне) і творче (продуктивне) мислення.

Наочно-дійове мислення полягає в тому, що розв'язання задач здійснюється шляхом реального перетворення ситуації та виконання рухового акту. Так, у ранньому віці діти виявляють здатність до аналізу і синтезу, коли сприймають предмети в певний момент і мають можливість оперувати ними.

Наочно-образне мислення – це вид мислення, який відбувається на основі образів уявлень, перетворення ситуації в план образів. Цей різновид мислення виявляють поети, художники, архітектори, парфумери, модельєри. Значення цього мислення полягає в тому, що за його допомогою повніше відтворюється різноманітність характеристик об'єкта, відбувається встановлення незвичних поєднань предметів та їхніх властивостей. У простій формі це мислення виникає в дошкільному віці. Дошкільники мислять образами. Спонукаючи до створення образів на основі прочитаного, сприйнятих об'єктів, до схематичного та символічного зображення об'єктів пізнання, вчитель розвиває образне мислення у школярів.

Особливістю абстрактного (словесно-логічного) мислення є те, що воно відбувається з опорою на поняття, судження, з допомогою логіки, не використовуючи емпіричних даних. Р. Декарт висловив таку думку: "Я мислю, отже, я існую". Цими словами вчений наголошує на провідній ролі у психічній діяльності мислення, і саме словесно-логічного.

Наочно-дійове, наочно-образне та словесно-логічне мислення розглядають як етапи розвитку мислення у філогенезі та онтогенезі.

Теоретичне мислення – це вид мислення, який полягає у пізнанні законів, правил. Воно відображає істотне у явищах, об'єктах, зв'язках між ними на рівні закономірностей і тенденцій. Продуктами теоретичного мислення є, наприклад, відкриття періодичної системи Менделєєва,

математичних (філософських) законів. Б.М. Теплов писав про людей теоретичного мислення, що вони є абстрактні уми, які здійснюють прекрасну "інтелектуальну економію" шляхом "зведення фактів до законів, а законів до теорій". Теоретичне мислення інколи порівнюють з емпіричним. Відрізняються вони характером узагальнень. Так, у теоретичному мисленні наявне теоретичне узагальнення – узагальнення абстрактних понять, а в емпіричному – узагальнення емпіричних, чуттєво даних ознак, виділених шляхом порівняння. Основним завданням практичного мислення є фізичне перетворення дійсності. Воно інколи може бути складнішим, ніж теоретичне, адже часто розгортається за екстремальних обставин та за відсутності умов для перевірки гіпотези.

Інтуїтивне та аналітичне мислення розрізняють на підставі трьох ознак: часу перебігу процесу, структурності (чіткий розподіл на етапи) та рівня перебігу (усвідомленості або неусвідомленості). Аналітичне мислення - це вид мислення, який розгорнутий у часі, має чітко виражені етапи, достатньою мірою усвідомлені суб'єктом. Інтуїтивне, навпаки, вид мислення, згорнутий у часі, який протікає швидко, в ньому відсутній поділ на етапи, він мало представлений у свідомості.

У психології розрізняють ще реалістичне мислення, тобто такий вид мислення, який спрямований на зовнішній світ і регульоване логічними законами, а також аутистичне мислення, пов'язане з реалізацією власних бажань, намірів. Для дошкільників нерідко властиве егоцентричне мислення. Характерна його ознака - неспроможність дитини поставити себе на позицію інших.

Репродуктивне мислення – це вид мислення, який забезпечує розв'язання задачі, спираючись на відтворення вже відомих людині способів. Нове завдання співвідноситься з уже відомою схемою розв'язання. Незважаючи на це, репродуктивне мислення завжди потребує виявлення певного рівня самостійності.

У продуктивному мисленні найповніше виявляються інтелектуальні здібності людини, її творчий потенціал. Творчі можливості дістають вияв у швидкому темпі засвоєння знань, у широті їх перенесення в нові умови, в самотійному оперуванні ними.

Українські та зарубіжні психологи (Г.С. Костюк, Дж. Гілфорд) дійшли висновку, що творче мислення є сукупністю тих особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення у діяльності особистості. У творчому мисленні домінують чотири особливості, зокрема оригінальність розв'язання проблеми, семантична гнучкість, що дає змогу бачити об'єкт під новим кутом зору, образна адаптивна гнучкість, яка уможлиблює зміну об'єкта з розвитком потреби у його пізнанні, семантична спонтанна гнучкість як продукування різних ідей щодо невизначених ситуацій.

Глосарій

Міслення — це процес опосередкованого й узагальненого відображення у мозку людини предметів об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках і відношеннях, в результаті якого формується інтелект особистості.

Абстрактне міслення — один з видів людського мислення, який полягає в утворенні абстрактних понять і оперуванні ними.

Вербальне міслення — мислення, що оперує поняттями, закріпленими в словах, думками, висновками, аналізує і узагальнює, будує гіпотези і теорії.

Міркування — зіставлення думок, пов'язання їх задля відповідних висновків, логічне мислення.

Наочно-образне міслення — вид мислення, що характеризується опорою на уявлення та образи.

Професійне міслення — таке, що має специфічно фахові характеристики, пов'язані зі специфікою професійної діяльності, й розвиток якого свідчить про успішний професіогенез фахівця, про підвищення рівня якого професійної компетентності.

Конструктивне мислення — відрізняється від типу мислення, що ґрунтується на індуктивному та дедуктивному методах судження.

Тести для самоконтролю

1. Інтелект – це...
 - а) набір окремих психічних процесів;
 - б) єдина універсальна здібність;
 - в) стійка структура в когнітивних здібностей яка забезпечує розумну поведінку.
2. За формою виокремлюють такі види мислення:
 - а) наочно-дійове;
 - б) теоретичне;
 - в) дискурсивне.
3. Наочно-образне мислення пов'язане з...
 - а) оперуванням поняттями;
 - б) рефлексією;
 - в) оперуванням уявленнями.
4. Поняття – це найважливіший елемент...
 - а) пам'яті;
 - б) мислення;
 - в) мовлення.
5. З розвитком понять ідеї і становлення...
 - а) аналізу;
 - б) порівняння;
 - в) узагальнення;
6. В концепції Л.С.Виготського мислення і мовлення...
 - а) абсолютно тотожні;
 - б) мають різне генетичне коріння;
 - в) являються незалежними одне від одного функціями.
7. Рушійною силою понятійного мислення являється...
 - а) практична діяльність;

- б) навчання;
 - в) функціонування домінанти.
8. Мисленне перенесення свого реального "Я" в уявну ситуацію – це...
- а) навіювання;
 - б) катарсис;
 - в) проекція.
9. У чому полягає взаємозв'язок мови і мислення?
- а) мова і мислення тотожні;
 - б) без мови немає власне людського понятійного мислення;
 - в) власне людське мислення необов'язково спирається на мову
10. Мислення шахіста є переважно...
- а) понятійним;
 - б) наочно-дійовим;
 - в) образним.
11. Психічний процес, пов'язаний з пошуком і відкриттям нових знань на основі творчої дійсності людини - це:
- а) увага;
 - б) мислення;
 - в) етика;
 - г) логіка.
12. Вища форма мислення - це:
- а) конкретизація;
 - б) аналіз;
 - в) умовивід;
 - г) поняття.
13. Основна особливість творчого мислення - це:
- а) вміння виділяти головне;
 - б) здатність реагувати на внутрішні і зовнішні дії;
 - в) схильність індивіда до певних психічних усвідомлень;

г) вміння аналізувати будь-які проблеми, встановлювати логічний зв'язок.

14. Для вирішення складної розумової задачі необхідно:

- а) зосередитися;
- б) рішення задачі шляхом вирішення попередніх завдань;
- в) вміло вибрати шляхи вирішення;
- г) інтелект.

15. Абстрактно-логічне мислення тотожне:

- а) понятійному мисленню;
- б) практичному мисленню;
- в) образному мисленню;
- г) логічному мисленню.

16. Понятійне мислення - це:

- а) образи, що виникли з уяви;
- б) використання певних понять;
- в) мислення, пов'язане з конкретною діяльністю;
- г) мислення, що спираються на образи;

17. Поняття - це:

- а) відображення загальних і істотних властивостей предметів або явищ;
- б) діяльність, здійснена з реальними предметами;
- в) вид розумового процесу, який здійснюється безпосередньо при сприйнятті навколишньої дійсності;
- г) логічна тотожність понятійному мисленню.

18. Узагальнення - це:

- а) встановлення подібності та відмінності між предметами;
- б) відділення істотного від несуттєвого;
- в) загальний висновок розумових операцій;
- г) уявне відволікання від частин предметів для виділення його істотних

ознак.

19. Семантична спонтанна гнучкість - це:

- а) здатність бачити об'єкт під новим кутом зору;
- б) здатність змінювати сприйняття об'єкта;
- в) здатність продукувати різноманітні ідеї в невизначених ситуаціях;
- г) здатність яскравого вираження ідеї.

20. Абстрактно-логічне мислення тотожне:

- а) практичному мисленню;
- б) понятійному мисленню;
- в) образному мисленню;
- г) наочно-дієвому мисленню.